

การศึกษาคุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ

สุธรรม นันทมงคลชัย*

บทนำ

จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยที่มุ่งเน้นอุตสาหกรรมการผลิต การนำเข้า และการส่งออก ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทในสังคมเป็นอย่างมาก เพราะการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวส่งผลให้ทรัพยากรต่าง ๆ ในชนบทถูกดูดซึมไปพัฒนาเมือง ทำให้ชนบทอยู่ในสภาพที่เสียเปรียบ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การบริการสาธารณสุข การแพทย์และสาธารณสุข รวมทั้งเกิดการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมอีกด้วย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดผลกระทบกับครอบครัวไทยโดยเฉพาะในชนบท เพราะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ครอบครัวส่งคนออกไปทำงานหารายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากทำงานในพื้นที่เดิมไม่สามารถสร้างรายได้หรือความเป็นอยู่ที่ดีให้กับครอบครัวได้ ผลที่ตามมาคือ ทำให้เกิดการย้ายถิ่นของประชากรจากชนบทไปยังเมืองอุตสาหกรรมและการบริการต่าง ๆ โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางในการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้เพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ดังจะเห็นได้จากการสำรวจของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม และสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า มีผู้ย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานครในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก และผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะย้ายด้วยสาเหตุด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการเข้ามาหางานทำ (Chamratrithirong et al., 1995 ; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2537)

การย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานครในช่วงก่อนปี 2539 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจสูง อุปสงค์และอุปทานของแรงงาน อาจไม่มีปัญหามากนัก แต่หลังจากปี 2539 เป็นต้นมา เมื่อประเทศไทยประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งกรุงเทพมหานครก็เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับผลกระทบสูง ภาคธุรกิจและการบริการต้องการที่จะลดแรงงานลง ทำให้

* ภาควิชานามัยครอบครัว คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล แขวงราชวิถี เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400.

เกิดปัญหาวางงานตามมาเป็นจำนวนมาก สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ประเมินว่า หากสถานการณ์เศรษฐกิจ ปี 2541 ยังไม่ดีขึ้น จะทำให้มีผู้ตกงานเพิ่มขึ้นอีกประมาณ 3-5 แสนคน เนื่องจากแรงงานที่มีอยู่เดิมจะถูกเลิกจ้างมากขึ้น และแรงงานใหม่ทั้งที่มีการศึกษาน้อย การศึกษาระดับปานกลาง และการศึกษาค่อนข้างสูง จะว่างงานเพิ่มมากขึ้นด้วย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540 อ้างใน วิชาวี ศรีเพียร, 2541)

เมื่อแรงงานถูกเลิกจ้างมากขึ้น ผลที่ตามมาคือ คนกลุ่มนี้ต้องกลายเป็นคนตกงาน ไร้ที่อยู่อาศัย และไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในกรุงเทพมหานคร ดังนั้นจึงต้องย้ายไปอยู่ที่อื่น หรือย้ายกลับถิ่นฐานเดิม ดังจะเห็นได้จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติในประเด็นเกี่ยวกับสาเหตุการย้ายถิ่น เมื่อเดือนสิงหาคม 2541 พบว่า มากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ย้ายถิ่นให้เหตุผลว่า เป็นการย้ายถิ่นเพื่อกลับภูมิลำเนาเดิม โดยเฉพาะผู้ที่ย้ายออกจากกรุงเทพมหานคร พบว่า มีผู้ย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิมสูงถึงเกือบร้อยละ 60 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2541) การย้ายถิ่นกลับในช่วงเวลาที่ผ่านมาซึ่งประเทศไทยยังไม่เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจสามารถอธิบายได้ตามแนวคิดของ Davanzo (1981) ที่อธิบายถึงการย้ายถิ่นกลับไว้ว่าเป็นเพราะบุคคลมีความผูกพันต่อพื้นที่และชุมชนที่ตนเองเคยอาศัยมาก่อน รวมทั้งต้องการที่จะรักษาผลประโยชน์ที่มีอยู่ในชุมชนเดิมเอาไว้ด้วย และการศึกษาที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่าการย้ายถิ่นกลับยังมีไม่มากนัก ดังจะเห็นได้จากรายงานเชิงวิเคราะห์การย้ายถิ่นจากสำมะโนประชากรและเคหะ ปี พ.ศ.2533 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่พบว่าผู้ย้ายถิ่นภายในประเทศที่ย้ายด้วยสาเหตุด้านการย้ายถิ่นเพื่อกลับบ้านมีเพียงร้อยละ 2.1 เท่านั้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2536) สอดคล้องกับการศึกษาของสุธรรม นันทมงคลชัย (2542) ที่ได้ศึกษาถึงสาเหตุการย้ายถิ่นออกจากกรุงเทพมหานครในช่วงปี พ.ศ.2518-2523 และปี พ.ศ.2528-2533 และพบว่า ผู้ย้ายถิ่นที่ย้ายด้วยสาเหตุด้านการย้ายเพื่อกลับบ้านมีเพียงร้อยละ 6.6 ในปี พ.ศ.2518-2523 และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 8.4 ในปี พ.ศ.2528-2533 ส่วนลักษณะทางด้านประชากรเศรษฐกิจและสังคมของผู้ย้ายถิ่นกลับ จากการการศึกษาของสุธรรม นันทมงคลชัย (2542) ยังได้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 20-29 ปี มีสถานภาพโสด และมีการศึกษาในระดับประถมศึกษา โดยผู้ย้ายถิ่นกลับมีแนวโน้มที่จะย้ายเข้าสู่กลุ่มจังหวัดอื่น ๆ ที่มีใช้จังหวัดเมืองหลักและจังหวัดปริมณฑลมากที่สุด

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจนั้น ผู้ย้ายถิ่นกลับได้เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นอย่างมาก จึงทำให้เกิดคำถามว่าเมื่อผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้กลับไปอยู่ที่บ้านจะมีงานทำหรือไม่ ถิ่นปลายทางไหนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด และลักษณะทางด้านประชากรเศรษฐกิจและสังคมของผู้ย้ายถิ่นกลับจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ ซึ่งคำถามดังกล่าวยังไม่มีคำตอบที่ชัดเจนมากนัก

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถิ่นปลายทางของผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ
2. เพื่อศึกษาลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคม และความสัมพันธ์ในครัวเรือนของผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ
3. เพื่อศึกษาสภาพการทำงานหลังการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ได้ใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) จากการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรทั่วราชอาณาจักร รอบที่ 3 เดือนสิงหาคม 2541 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งเก็บข้อมูลจากแรงงานที่มีอายุ 13 ปีขึ้นไป และเป็นการสำรวจทั้ง 76 จังหวัด การศึกษานี้ได้นิยามผู้ย้ายถิ่นกลับ หมายถึง ผู้ย้ายถิ่นที่ย้ายจากสถานที่ทำงานครั้งสุดท้ายในกรุงเทพมหานครเข้าสู่จังหวัดต่าง ๆ นอกเขตกรุงเทพมหานครในช่วง 2 ปี ก่อนการสำรวจหรือระหว่างเดือนสิงหาคม 2539 ถึงเดือนสิงหาคม 2541 และให้เหตุผลของการย้ายถิ่นว่าเป็นการย้ายถิ่นเพื่อกลับภูมิลำเนาเดิม ซึ่งการย้ายถิ่นในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ถือว่าการย้ายถิ่นในช่วงที่ประเทศไทยกำลังประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจอยู่ สำหรับการเลือกตัวอย่างผู้วิจัยได้เริ่มต้นโดยการคัดเลือกตัวอย่างที่เป็นผู้ย้ายถิ่นออกจากกรุงเทพมหานครในช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ.2539 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ.2541 ซึ่งมีทั้งหมด 3,254 คน จากนั้นจึงเลือกเฉพาะผู้ที่ให้เหตุผลของการย้ายถิ่นว่าเป็นการย้ายถิ่นเพื่อกลับภูมิลำเนาเดิม ซึ่งมีจำนวนตัวอย่างทั้งหมดเท่ากับ 1,874 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ความถี่ ร้อยละ และตารางไขว้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ผลการศึกษา

1. ถิ่นปลายทางของผู้ย้ายถิ่นกลับ

ในช่วงปี พ.ศ.2539-2541 ผู้ย้ายถิ่นที่ย้ายออกจากกรุงเทพมหานครเพื่อกลับภูมิลำเนาเดิม มีการย้ายถิ่นเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด รองลงมาคือ ภาคเหนือ คิดเป็นร้อยละ 56.9 และร้อยละ 25.8 ตามลำดับ (ตารางที่ 1) แสดงว่า ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจนั้นแรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับผลกระทบสูงที่สุด ลักษณะเช่นนี้ยังมีความชัดเจนมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิม กับ ผู้ย้ายถิ่นเข้าในภาคต่าง ๆ โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิมสูงที่สุด คือมีเท่ากับร้อยละ 71.7 ซึ่งสัดส่วนนี้สูงกว่าสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิมในภาพรวมของทุก ๆ ภาคด้วย คือมีเท่ากับ ร้อยละ 57.8 (ตารางที่ 2) การที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะแรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาหางานทำในกรุงเทพมหานครมากที่สุด เมื่อถูกให้ออกจากงานและหางานใหม่ทำไม่ได้ จึงตัดสินใจย้ายถิ่นกลับบ้าน

นอกจากลักษณะดังกล่าวหากพิจารณาถึงจังหวัดปลายทางที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับมากที่สุด 5 อันดับแรก พบว่า ทั้ง 5 จังหวัดอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด โดยจังหวัดบุรีรัมย์รับผู้ย้ายถิ่นกลับมากที่สุด รองลงมาคือ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ หนองคาย และร้อยเอ็ด ตามลำดับ (ตารางที่ 3) ลักษณะเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่า ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นได้ส่งผลให้กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเสมือนอุ้งน้ำของแรงงานย้ายถิ่นจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับผลกระทบตามไปด้วย

ตารางที่ 1: จำนวนและร้อยละของผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ (พ.ศ.2539-2541)

จำแนกตามรายภาค

สถานที่อยู่ปัจจุบัน	จำนวน	ร้อยละ
ภาค		
กลาง	207	11.0
เหนือ	484	25.8
ตะวันออกเฉียงเหนือ	1,067	56.9
ใต้	116	6.2
รวม	1,874	100.0

ตารางที่ 2: จำนวนและสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ (พ.ศ.2539-2541)
จำแนกตามรายภาค

ภาค	จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้า แต่ละภาค	จำนวนผู้ย้ายถิ่นกลับ ภูมิภาคเดิม	สัดส่วนผู้ย้ายถิ่น กลับภูมิภาคเดิม
กลาง	733	207	28.2
เหนือ	768	484	63.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	1,488	1,067	71.7
ใต้	265	116	43.8
รวม	3,254	1,874	57.8

หมายเหตุ : สัดส่วนผู้ย้ายถิ่นกลับภูมิภาคเดิม = $\frac{\text{จำนวนผู้ย้ายถิ่นกลับภูมิภาคเดิม}}{\text{จำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้าแต่ละภาค}} \times 100$

ตารางที่ 3: จำนวนและร้อยละของผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2539-2541)
จำแนกตามจังหวัดที่สำคัญ

สถานที่อยู่ปัจจุบัน	จำนวน	ร้อยละ
5 จังหวัดแรก		
บุรีรัมย์	117	6.2
สุรินทร์	98	5.2
ศรีสะเกษ	97	5.2
หนองคาย	92	4.9
ร้อยเอ็ด	84	4.5
อื่นๆ	1,386	74.0
รวม	1,874	100.0

2. ลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคม และความสัมพันธ์ในครัวเรือนของผู้ย้ายถิ่นกลับ

ผลการศึกษา พบว่า ในช่วงปี พ.ศ.2539-2541 ผู้ย้ายถิ่นกลับจากกรุงเทพมหานครทั้งหมด เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 61.4 และร้อยละ 38.6 ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาโครงสร้างอายุและสถานภาพสมรสของผู้ย้ายถิ่น พบว่า ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 20-29 ปี แต่งงานและมีครอบครัวแล้วมากที่สุด (ตารางที่ 4) แสดงว่า แรงงานที่ย้ายถิ่นกลับบ้านในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อยู่ในวัยแรงงานแต่งงานและมีครอบครัวแล้ว ผลที่อาจเกิดขึ้นคือ สมาชิกในครอบครัวอาจได้รับความเดือดร้อนจากการขาดรายได้ของครอบครัว และอาจนำไปสู่การเป็นหนี้สินได้

และเมื่อพิจารณาถึงระดับการศึกษาและความสัมพันธ์ในครัวเรือนของผู้ย้ายถิ่นกลับ พบว่า ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 65.2) สำหรับความสัมพันธ์กับครัวเรือน พบว่า ผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็นบุตรหลานมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 62.2 (ตารางที่ 4)

นอกจากนั้นหากพิจารณาเปรียบเทียบในถิ่นปลายทางทั้ง 4 ภาค พบว่า ไม่ค่อยมีความแตกต่างกันมากนักระหว่างภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุระหว่าง 20-29 ปี แต่งงานแล้ว มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา และมีสถานะเป็นบุตรหลานมากที่สุด ในขณะที่ภาคใต้มีลักษณะที่แตกต่างออกไปเล็กน้อย โดยผู้ย้ายถิ่นกลับมีสัดส่วนของเพศชายใกล้เคียงกับเพศหญิง มีอายุระหว่าง 20-29 ปี เป็นโสด และมีการศึกษาในระดับอุดมศึกษา แต่มีสถานะเป็นบุตรหลานเช่นเดียวกัน (ตารางที่ 4) ลักษณะเช่นนี้อาจเป็นเพราะผู้ย้ายถิ่นกลับในภาคใต้นั้นส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เดินทางเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพมหานครในตอนแรก และเมื่อสำเร็จการศึกษาก็ได้ทำงานเลย แต่เมื่อพบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจซึ่งมีผลทำให้ต้องถูกออกจากงาน ดังนั้นจึงย้ายถิ่นกลับบ้าน

ตารางที่ 4: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ (พ.ศ.2539-2541) จำแนกตามถิ่น
 ปลายทางและลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์ใน
 ครอบครัว

ลักษณะฯ/ภาค	รวม	ภาค			
		กลาง	เหนือ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	ใต้
เพศ					
ชาย	61.4	55.1	61.4	63.7	50.9
หญิง	38.6	44.9	38.6	36.3	49.1
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
จำนวน	1,874	207	484	1,067	116
อายุ					
13 - 19	9.7	6.8	6.8	12.1	4.3
20 - 29	48.0	46.4	40.7	49.7	66.4
30 - 39	25.5	26.1	30.2	24.1	17.2
40 - 49	11.4	11.1	14.3	10.7	6.0
50 - 59	3.4	4.8	4.8	2.5	3.4
60+	2.1	4.8	3.3	0.9	2.6
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
จำนวน	1,874	207	484	1,067	116
สถานภาพสมรส					
โสด	41.4	41.5	35.7	41.2	66.4
สมรส	52.4	47.8	57.0	53.7	29.8
หม้าย/หย่า/แยก	6.2	10.6	7.2	5.1	4.3
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
จำนวน	1,874	207	484	1,067	116

ตารางที่ 4: (ต่อ)

ลักษณะฯ/ภาค	รวม	ภาค			
		กลาง	เหนือ	ตะวันออก เฉียงเหนือ	ใต้
การศึกษา					
ประถมศึกษา	65.2	54.6	67.1	72.1	12.1
มัธยมศึกษา	26.4	31.4	26.4	23.6	43.1
อุดมศึกษา	8.4	14.0	6.4	4.3	44.8
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
จำนวน	1,874	207	484	1,067	116
ความสัมพันธ์ในครัวเรือน					
หัวหน้าครัวเรือน	28.6	27.9	28.9	29.6	18.3
สามีหรือภรรยา	4.0	4.9	5.3	3.3	2.5
บุตร/หลาน	62.2	58.0	61.5	63.6	67.5
อื่นๆ (ญาติ, คนอาศัย)	5.2	9.2	4.3	4.0	11.7
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
จำนวน	1,874	207	484	1,067	116

3. สถานภาพการทำงานหลังการย้ายถิ่นกลับ

ผู้ย้ายถิ่นกลับบ้านทั้งหมดในช่วงปี 2539-2541 ส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้ที่มีงานทำในถิ่นปลายทาง คิดเป็นร้อยละ 73.6 แสดงว่า เมื่อผู้ย้ายถิ่นกลับมาอยู่บ้านเดิมของตนเอง ก็ยังมีงานทำ แต่ถ้าพิจารณาควบคู่ไปกับสถานภาพการทำงานจะเห็นได้ว่า งานที่ผู้ย้ายถิ่นทำนั้นมักจะเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการช่วยธุรกิจครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 35.2) (ตารางที่ 5) ปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อผู้ย้ายถิ่นต้องกลับมาอยู่ที่บ้านก็ยังไม่มีการมีงานที่เหมาะสมและมีความมั่นคงทำ เพียงแต่เข้ามาช่วยธุรกิจของครัวเรือน ซึ่งในที่สุดแล้วอาจนำไปสู่ปัญหาของการมีแรงงานส่วนเกินได้อีก

นอกจากลักษณะดังกล่าว หากพิจารณาเปรียบเทียบทั้ง 4 ภาคคือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ พบว่า ในส่วนของสถานภาพการมีงานทำนั้น ไม่มีความแตกต่างกัน นั่นคือ ผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่จะมีงานทำในถิ่นปลายทาง แต่เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพการทำงาน พบว่า มีความแตกต่างกัน โดยภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ทำงานในฐานะลูกจ้างเอกชนมากที่สุด ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้ย้ายถิ่นมักจะทำงานในฐานะเป็นผู้ช่วยธุรกิจในครัวเรือนมากที่สุด (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5: ร้อยละของผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ (พ.ศ.2539-2541) จำแนกตามถิ่นปลายทางและสถานภาพการทำงานหลังการย้ายถิ่น

ลักษณะ/ภาค	รวม	ภาค			
		กลาง	เหนือ	ตะวันออกเฉียงเหนือ	ใต้
การมีงานทำ					
มีงานทำ	73.6	65.7	72.9	76.3	66.4
ไม่มีงานทำ	26.4	34.3	27.1	23.7	33.6
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
จำนวน	1,874	207	484	1,067	116
สถานภาพการทำงาน					
ลูกจ้างเอกชน	31.6	44.7	40.3	25.8	28.6
ลูกจ้างรัฐบาล	2.1	3.1	1.5	1.6	9.5
นายจ้าง	1.7	2.5	2.9	0.6	6.0
ประกอบธุรกิจส่วนตัว	28.9	26.4	25.7	30.9	27.4
ช่วยธุรกิจครัวเรือน	35.2	22.6	28.9	40.9	27.4
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	0.4	0.6	0.7	0.1	1.2
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
จำนวน	1,584	159	412	929	84

สรุปและอภิปรายผล

ประเทศไทยเริ่มประสบกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 และกรุงเทพมหานครก็เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด สิ่งที่เกิดขึ้นในขณะนั้นคือ ภาคธุรกิจและการบริการต่าง ๆ เริ่มที่จะลดกำลังแรงงานลง ผลที่ตามมาคือ มีแรงงานจำนวนมากถูกให้ออกจากงานโดยไม่สมัครใจ รวมทั้งโรงงานบางแห่งมีการปิดตัวลงโดยไม่แจ้งให้พนักงานทราบล่วงหน้ามาก่อน เมื่อไม่มีงานทำก็ไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ในเมืองหลวงได้ ดังนั้นจึงต้องย้ายถิ่นกลับบ้าน จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ผู้ย้ายถิ่นที่ย้ายออกจากกรุงเทพมหานครเพื่อกลับบ้านมีการย้ายถิ่นเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด แสดงว่า แรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือในภาวะปกติก็มีการย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานครมากที่สุด (Chamratrithirong and Guest, 1992; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2536) และเมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจก็ได้รับผลกระทบมากที่สุดเช่นกัน ลักษณะเช่นนี้ช่วยยืนยันผลการศึกษาที่ผ่านมาที่ชี้ให้เห็นว่าเกิดความแตกต่างในกระบวนการของการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะในเรื่องของรายได้และการกระจายทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมกัน (Goldstein & Goldstein, 1986 ; Jessadachatr, 1989) นอกจากนั้นยังสะท้อนให้เห็นถึงกลยุทธ์ของครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อาศัยกระบวนการย้ายถิ่นเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของครอบครัว แต่ก็ต้องมาพบกับผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่วนลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคม และความสัมพันธ์ในครัวเรือนของผู้ย้ายถิ่นกลับ พบว่า ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 20-29 ปี แต่งงานและมีครอบครัวแล้ว(ยกเว้นภาคใต้ที่มีผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่เป็นคนโสด) มีการศึกษาในระดับประถมศึกษาและผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้มักจะมีสถานะเป็นบุตรหลานในครัวเรือนมากที่สุด ลักษณะเช่นนี้ไม่แตกต่างกันมากนักระหว่างภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แสดงว่าในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจคุณลักษณะทางด้านเพศ อายุ และระดับการศึกษาของผู้ย้ายถิ่นกลับไม่ได้แตกต่างกันมากนักกับการศึกษาการย้ายถิ่นกลับในช่วงเวลาปกติที่ผ่านมา นั่นคือ ผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 20-29 ปี สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษา (สุธรรม นันทมงคลชัย, 2542) แต่ถ้าหากพิจารณาถึงลักษณะทางด้านสถานภาพสมรสของผู้ย้ายถิ่นกลับพบว่ามีความแตกต่างกัน โดย ผู้ย้ายถิ่นกลับในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจมีสัดส่วนของผู้ที่สมรสแล้วมากกว่าคนโสดในขณะการศึกษาที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่ามีสัดส่วนของผู้ที่เป็นโสดมากกว่าผู้ที่สมรสแล้ว (สุธรรม นันทมงคลชัย, 2542) การที่ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจมีผู้ที่สมรส

แล้วย้ายกลับเป็นจำนวนมากนี้ อาจนำไปสู่ปัญหาของครอบครัวเพราะเมื่อผู้ย้ายถิ่นกลับมาอยู่บ้านอาจทำให้รายได้ของครอบครัวลดน้อยลง ซึ่งแตกต่างจากขณะที่ทำงานในกรุงเทพมหานคร เพราะเงินส่วนหนึ่งของครอบครัวได้มาจากเงินส่งกลับบ้านของผู้ย้ายถิ่น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2537)

เมื่อพิจารณาถึงการทำงานหลังการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นกลับ พบว่า ส่วนใหญ่มุ่งงานทำ ณ ถิ่นปลายทาง ลักษณะเช่นนี้ไม่แตกต่างกันมากนักระหว่างภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออก เชียงเหนือ และภาคใต้ การที่ผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่ยังมุ่งงานทำในถิ่นปลายทางส่วนหนึ่ง อาจเป็นเพราะผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้กลับมาทำนาตามฤดูกาล อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงสถานภาพการทำงานของผู้ย้ายถิ่นกลับ พบว่า ผู้ย้ายถิ่นมักจะทำงานในลักษณะที่เป็นการช่วยเหลือธุรกิจครัวเรือน และลูกจ้างเอกชนเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะภาคตะวันออก เชียงเหนือที่มีแรงงานเข้าไปอยู่ในส่วนของการช่วยเหลือธุรกิจครัวเรือนสูงที่สุด ปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อผู้ย้ายถิ่นกลับมาอยู่ที่บ้านก็เพียงแต่เข้ามาช่วยงานธุรกิจครัวเรือนและรับจ้างเอกชนเป็นส่วนใหญ่ โดยส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะไม่มีงานที่เหมาะสมให้ทำ ดังนั้นจึงต้องช่วยงานของครัวเรือนไปก่อนเพื่อรอการย้ายถิ่นกลับเข้าสู่กรุงเทพมหานครอีกครั้งหนึ่ง ผลกระทบเช่นนี้อาจนำไปสู่ภาวะวิกฤตของครอบครัวในการต่อสู้กับปัญหาเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของครอบครัว เพราะคนมากขึ้นย่อมหมายถึงการบริโภคก็มากขึ้นด้วย แต่ผลผลิตและรายได้ของครอบครัวยังเท่าเดิม ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาของสมาชิกในครอบครัวด้านการรักษาพยาบาลและการศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าได้

ข้อเสนอแนะ

1. ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจทำให้มีผู้ย้ายถิ่นกลับเข้าสู่ภาคตะวันออก เชียงเหนือมากที่สุด และผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ก็เข้าไปช่วยธุรกิจครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ซึ่งอาจไม่เป็นที่พอใจของผู้ย้ายถิ่นมากนัก ดังนั้นรัฐและผู้เกี่ยวข้องควรมีนโยบายในการช่วยเหลือและสนับสนุนในเรื่องของโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการประกอบอาชีพ เพราะเมื่อผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ได้ทำงานและมีความพึงพอใจในอาชีพที่ทำในบ้านเกิดของตนเอง ก็อาจจะไม่ย้ายถิ่นกลับเข้าสู่กรุงเทพมหานครอีก

2. การศึกษานี้พบว่าผู้ย้ายถิ่นกลับส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา และมีอายุไม่มากนัก ดังนั้นรัฐและผู้เกี่ยวข้องควรมีนโยบายในการส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของแรงงานกลุ่มนี้ให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น โดยจัดทำโครงการฝึกอบรมวิชาชีพระยะสั้น หรือจัดอบรมแนวทางในการประกอบอาชีพที่เหมาะสมในท้องถิ่นโดยเน้นในเรื่องของการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

3. การศึกษาครั้งนี้เป็นการเริ่มต้นที่จะอธิบายถึงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ที่ส่งผลต่อการย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิมของแรงงาน ซึ่งก็สามารถอธิบายได้ในระดับหนึ่ง ในอนาคตควรมีการศึกษาโดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติทั้งในช่วงปี พ.ศ.2539, 2540, 2541 และ 2542 เพื่อที่จะทำให้เห็นผลกระทบของภาวะวิกฤตเศรษฐกิจได้อย่างชัดเจน รวมทั้งศึกษาถึงผลกระทบที่มีต่อครอบครัวด้วย

เอกสารอ้างอิง

วิภาวี ศรีเพียร. 2541. "วิกฤตเศรษฐกิจ : ผลกระทบต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่กรุงเทพมหานคร."

เอกสารประกอบการประชุมประชากรแห่งชาติ 2541 จัดโดยสมาคมนักประชากรไทย.
19-20 พฤศจิกายน 2541.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2536. รายงานเชิงวิเคราะห์ ฉบับที่ 1 :การย้ายถิ่น: สำมะโนประชากร
และเคหะ; พ.ศ. 2533.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2537. รายงานการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ.2535.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ รสพ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2541. รายงานการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรทั่วราชอาณาจักร
รอบ 3 สิงหาคม 2541.

สุธรรม นันทมงคลชัย. 2542 . การศึกษาการย้ายถิ่นออกจากกรุงเทพมหานครในช่วงปี 2518-2523
และปี 2528-2533. วิทยานิพนธ์ปริญญาประชากรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาประชากร
ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

- Chamrathirong, A. and Guest, P. 1992. "Urbanization, Migration and Development Area in Thailand." Paper Presented at Workshop on Population Programs Policies: New Direction. Chiang Mai, September 7-12.
- Chamrathirong, A.; Archavanitkul, K.; Richter, K.; Thongthai, V.; Boonchalaksri, W.; Piriathamwong, N. and Vong ek, P. 1995. *National Migration Survey of Thailand*. Institute for Population and Social Research, Mahidol University, Publication no.188.
- Davanzo , J. 1981. Return and Repeat Migration Approaches to Studying Migration Decisions . In Dejong G.F. & Gardner R.W. (Eds). , *Migration Decision Making : Multidisciplinary Approach to Microlevel Studies in Developing Countries* (pp.115-129). New York : Pergamon Press.
- Goldstein, S. & Goldstein , A. 1986. *Migration in Thailand : A Twenty-five Year Review*. Papers of the East-West Population Institute, No. 100. East-West Center, Honolulu Hawii.
- Jessdachatr, P. 1989. *An Economic Analysis of Interprovincial in Thailand*. Doctoral Dissertation , University of Pittsburgh.